

Róna Dániel–Reich Jenő: A Jobbik egyetemista–főiskolás támogatóiról

BEVEZETÉS⁷⁹

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon* előző, 2011–2012-es adatfelvételét követően a 2013. márciusi–áprilisi hullámban⁸⁰ is a Jobbik lett a legnépszerűbb párt az egyetemisták és főiskolások között:⁸¹ a teljes minta 17 százaléka, a pártválasztók 29 százaléka szavazna a jobboldali radikális pártra. Azt ugyanakkor túlzás lenne állítani, hogy a felsőoktatási hallgatók összességükben a Jobbik befolyása alá kerültek volna, a Fidesz és a baloldali pártok is hasonló nagyságú táborot tudhatnak maguk mögött, a relatív többség (40%) pedig a bizonytalanok körébe tartozik. Hogy arra ki fogunk térni, a Jobbik erős pozíciói ellenére hasonlóan erős növekedései korlátokkal kénytelen szembesülni. Ebben a tanulmányban azonban elsősorban onnan közelítjük meg a kérdést, hogy miért ilyen nagy a Jobbik népszerűsége ebben a szegmensben, miért haladja meg az jóval a teljes népességre vonatkozó átlagát: miért szavazna majdnem minden ötödik hallgató a Jobbikra? A Racionálisan lázadó hallgatók 2012-es kötetében már kijelöltük azokat a lehetséges magyarázó tényezőket, amelyek mentén érdemes vizsgálni a párt diákok körében érzékelt népszerűségét:

1. az előítéletesség és más radikális-szélsőjobboldali értékpreferenciák erősödése,
2. fokozódó elitellenesség,
3. a gazdasági válság hatása,
4. interneten kiépített alternatív nyilvánosság, és
5. egy alternatív szubkultúra kialakulása (RÓNA–SÓRÉS 2012).

Az első két hipotézis nyilvánvaló igazságtartalma ellenére a tanulmány fő állítása az volt, hogy nemcsak ideológiai-eszmei okai lehetnek a Jobbik (és általában egy párt) támogatásának: a 22 év alatti fiatalok lekötetlen energiái, a közösséghez tartozás vágya, és a szocializációs hiányosságok a keresleti oldalon, a kínálatin pedig egyszerűen a fizikai jelenlét, az észrevehetőség és a fiatalok számára vonzó szubkultúra is hozzájárulhat a jelenség magyarázatához.

A 2011–2012-es kutatási hullám ugyanakkor még exploratív volt: tervezésekor nem tudhattuk előre, hogy a Jobbik lesz a legkedveltebb párt. A mostani vizsgálatban már az előző tapasztalataiból kiindulva még több hipotézist tudunk majd tesztelni, még szélesebb empirikus bázison reflektálhatunk a korábbi eredményekre. Minek köszönhető egyáltalán, hogy egy alternatív politikai erő kedvező pozícióra tett szert a fiatalok körében? Miért alakult ki erős elitellenesség, ami a mainstream pártok versenyhátrányához vezetett? Hogyan lehet ennyire erős a Jobbik abban a közegben, amelynek tagjai összességében liberálisabb nézeteket vallanak, mint a teljes felnőtt népesség? Milyen speciális társadalmi-strukturális jellegzetességekkel bírnak a hallgatók, ami indokolhatja az országostól eltérő pártpreferenciákat? Vajon egy év elteltével is ugyanolyan intakt tudott maradni az a szubkultúra, melyet Szabó Andrea és Kern Tamás elnevezése alapján *kuruc.info nemzedéknek* hívtunk?

A kutatás korábbi hullámában egy fókuszcsoport és három mélyinterjú jelentette a kvalitatív kiegészítést, 2013-ban összesen hét fókuszcsoportot és huszonnégy mélyinterjút készítettünk, melyek közül egy fókusz és négy mélyinterjú kifejezetten a Jobbikról szólt, de a többiben is gyakran szóba került a párt. Reményeink szerint a régi és új potenciális magyarázatok együttesen gazdagabb képet adnak a vizsgált jelenségről.

79. A tanulmány az MTA-Ryoichi Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund – Fiatal Vezetők Ösztöndíja Alapítvány támogatásával készült.

80. Az adatfelvételtől részletesen lásd: (SZABÓ A. 2014. jelen kötetben).

81. A teljes ifjúságban is messze átlagon felüli támogatottságnak örvend a Jobbik, ám ebben a közegben a Fidesz a legnépszerűbb párt. Az egyetemista–főiskolás populáció nagyjából egynyelvű a teljes 18–29 év közötti populációénak. A továbbiakban mi kizárólag az egyetemistákra és főiskolásokra koncentrálunk, noha szinonimaként használni fogjuk a fiatalok kifejezést.

http://www.tarki.hu/hu/news/2013/kitekint/20131118_fidesz.html?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201311

ELMÉLETI KERET ÉS HIPOTÉZISEK

A 2011–2012-es hullámból az első három hipotézist (előítéletesség, elitellenesség, gazdasági válság) a továbbiakban is tesztelni fogjuk, hiszen a szakirodalom leggyakoribb feltételezései fogalmazódnak meg bennük. Az előítéletesség és az anti-establishment attitűd kapcsán korábbi kutatásokhoz is visszanyúlunk, amelyek révén egyfajta választ keresünk az alapproblémára, vagyis a fiatalok fogékonyságára az új politikai üzenetek iránt. A gazdasági válsággal kapcsolatos hipotézis újbóli vizsgálatát összekötjük az elhelyezkedési lehetőségek percepciójával. Az internetes és szubkulturális magyarázatot összevontan kezeljük, a korábbi szakaszban is nagyon szorosan összefüggtek. Emellett három új hipotézist is bevezetünk (ami természetesen a szakirodalom ismeretében nagyon is bevettnek tekinthető): a tekintélyelvű személyiség, a szociális dominancia elmélete mellett figyelembe vesszük magának a felsőoktatási expanzióknak az esetleges jelentőségét is, mégpedig az első generációs értelmiségi hallgatók alaposabb tanulmányozásával.

Az alapfeltételezéseinket először a korábbi kutatások (*Magyar Választáskutató Program* 2008–2009) és a jelenlegi összehasonlításával, kétváltozós elemzésekkel teszteljük: ezek segítségével talán többet megérthetünk a fiatalabb korosztály és a Jobbik egymásra-találásának folyamatából. A hallgatói minta lehetővé teszi a hagyományos elméletek vizsgálata mellett a specifikusabb hipotézisek ellenőrzését is. Majd ezeket a szempontokat együttesen is figyelembe vesszük az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013*-as adatbázisán végzett többváltozós logisztikus regressziós elemzésben. Ez utóbbi különösen fontos lesz az egyes megközelítések egymáshoz viszonyított magyarázóerejének megállapításakor. Az írásunk vége felé beépítjük a kutatás kvalitatív tapasztalatait is, illetve támaszkodunk majd a kérdőívünk utolsó két kérdésének eredményeire is, melyekben pártokról alkotott asszociációkat vizsgáltunk.

Az előítéletesség szerepe

Egy magát „nemzeti radikális-nak” nevező párt kapcsán óhatatlanul szükséges megvizsgálni az előítéletességet, ami viszont egy igen komplex jelenség, változó okokkal és megnyilvánulási formákkal. Bár a következőkben ismertetett személyiségvonások között létezhet ugyan korreláció, mivel azonban mindegyik másra vonatkozik, ezért külön-külön vizsgáljuk meg a jelentőségüket.

A személyiséggel kapcsolatos magyarázat

Különböző tudományos diszciplínák eltérő szemszögből közelítik meg a radikalizálódás okait. A tekintélyelvű személyiség elmélete szerint létezik pszichológiai fogékonyság a szélsőjobboldali ideológiák iránt. Noha sokan felhívták a figyelmet a pszichoanalitikus magyarázat korlátaira (SMITH–MACKIE 2005), azonban a Berkeley-kutatócsoport által kifejlesztett F-skála több kutatás szerint is igen jó prediktora a szélsőjobboldaliságnak (FÁBIÁN 1999, MCGRAW 2006). Szoros kapcsolat fedezhető fel például a nacionalizmussal (TODOSIJEVIC 1999, GRAJCSJÁR–TÓTH 2011), az etnocentrizmussal és a cigányellenességgel is (ENYEDI–TODOSIJEVIC 2004). Ezek a nézetek egy markáns politikai irányba orientálnak: a nonkonvencionális tekintélyelvűség kifejezetten jellemző volt a MIÉP, majd később a Jobbik szűkebb táborára (ENYEDI–TODOSIJEVIC 2008, KARÁCSONY–RÓNA 2010). Viszont a felsőoktatási hallgatók körében érdekes módon úgy vált népszerűvé a Jobbik, hogy a diákok nem tűntek szélsőségesebbnak a teljes felnőtt lakosságnál (RÓNA–SÓRÉS 2012). Ugyan a jobbikos hallgatók még az országos szintnél is tekintélyelvűbbnek mutatkoztak, de ennek okai végképp nem voltak világosak. Minek tudható be egyáltalán e csoport erős tekintélyelvűsége?

A személyiségfejlődést vizsgáló tudósok egyöntetűen megkülönböztetik a stabil nézetrendszereket a szituációs hatásokra rezonáló attitűdöktől (EYSENCK 1996). A politikai szociológia irodalmának számos klasszikus szerzője mutat rá ebből a szempontból a gyermekkor meghatározó szerepére. Az alapvető kognitív sémáink, morális értékeink, világnézeti hiedelmeink már az életünk ezen szakaszában kialakulnak, amelyek tartósan rögzülnek (SEARS–LEVY 2003, SZABÓ I. 2009, LIPSET 1995, ALMOND–POWELL 1996), később pedig még a krízishelyzetek is nehezen rengetik meg a világnézetünket (MCGRAW 2006). A szerzők terminológiája nem egységes, de a tekintélyelvűség ezek alapján inkább a stabilabb nézetrendszer kategóriába sorolható, mintsem az exogén tényezőktől – is – függő attitűdök közé. Winter (2003) és Brown (2007) mindenképpen az előbbi értelemben írnak a tekintélyelvűségről.

A fenti elméletek összegzése alapján a fiatal korú egyén politikai identitása még kiforratlan és ezért könnyebben formálható, mint a stabilabb értékrenddel rendelkező idősebbek világnézete. Ezek a megállapítások a tekintélyelvűség dimenziójában is értelmezhetőek. Ha pedig az előbb felsorolt szerzőknek igazuk van, akkor már az is kétséges, hogy a közelmúltban egyáltalán változott-e az idősebb lakosság tekintélyelvűsége. Amennyiben így tesszük fel a kérdést, akkor már könnyebb dolgunk van, hiszen a tekintélyelvűséget

operacionalizáló F-skála alkalmas lehet arra, hogy képet adjon az egyén komplexebb politikai felfogásáról, illetve annak esetleges módosulásáról.

Itt most nem egyszerűen az a kérdés, hogy egy adott időpontban melyik társadalmi szegmens mutatkozott radikálisabbnak az F-skálás értékek alapján. Maga a változás ténye legalább ilyen fontos lehet, mert az a gondolkodásmód formálhatóságára utalna.

Egy biztos: a Jobbik támogatottsága látványos lendületet vett 2009 elején. Éppen ebből az időszakból állnak rendelkezésünkre a *Magyar Választáskutatási Panel* adatai, így szerencsére rekonstruálható a tekintélyelvűség alakulása 2008 és 2009 között. A szocializációs modellek alapján nehéz pontosan megállapítani, milyen életkori bontásban hasonlítsuk össze az alanyok értékpreferenciáit. Erikson klasszikus elgondolása szerint az egyén identitása csak valamikor a 18 éves kor után kristályosodik ki (ZIGLER-FINN-STEVENSON 1987). Mi most – némileg önkényesen – 25 évnél húzzuk meg azt a határvonalat, ameddig a nézetrendszer dinamikusan változhat.

A korábbi tapasztalatokból kiindulva négy hipotézis fogalmazható meg:

- 1.1 hipotézis: A tekintélyelvűbb személyek nagyobb eséllyel szavaznának a Jobbikra.
- 1.2 hipotézis: Az F-skálás értékek 2008 és 2009 között országos szinten stabilitást mutattak. Változás legfeljebb a 26 év alattiak esetében történhetett, mivel az ő politikai értékrendjük még jó eséllyel ingategy.
- 1.3 hipotézis: Amennyiben a fiatalok tekintélyelvűsége változott, akkor az a radikálisabb irányba történt. Ugyanis a labilisabb nézetrendszerű egyén könnyebben befogadhatta az akkor már aktív Jobbik üzeneteit. Tehát a 26 év alattiak magasabb értékeket vettek fel az F-skálás itemeken 2009-ben, mint egy évvel azelőtt.
- 1.4 hipotézis: Amennyiben az első két hipotézis teljesül, akkor a felsőoktatási hallgatókra is igaz lehet, hogy formálható a politikai identitásuk és nyitottabbak a radikális szövegekre. Sőt, ez ebben a szegmensben jóval relevánsabb tényező lehet, mint teljes felnőtt lakosságra vonatkozó a reprezentatív mintán, hiszen a vizsgált populáció döntő többségét a 26 év alattiak adják. Ennél fogva a hallgatói mintában a tekintélyelvűség és a Jobbik-szimpatia közötti kapcsolat szorosabb lehet, mint országos viszonylatban.

A társadalmi státuszra hivatkozó magyarázat

Sidanius és Pratto (2005) kiindulási alapként tekinti a társadalom rétegződését és a státusztudat meglétét. Szerintük a társadalmi hierarchia tetején állók szoronganak a pozíciójuk elvesztésétől. Ezért a csoportjukba nem tartozó egyénekre fenyegetésként tekintenek, ami előítéletben testesül meg. Erről szól a szociális dominanciaorientáció (SDO) elmélete. Magyarországon van szociológiai alapja egy ilyen konfliktusnak, és a státuszkülönbséget többek között az iskolázottság generálja (KOLOSI-KELLER 2010). Mivel a felsőoktatás képi ki az elitet, ezért releváns megvizsgálni a benne tanulók ez irányú attitűdjeit. A mi szempontunkból ez most különösen fontos, mivel korábbi kutatások alapján az SDO összefüggést mutat a szélsőjobb oldali preferenciával (TÓTH-GRAJCSJÁR 2009). Ráadásul mivel a hallgatók intenzíven érintkeznek egymással és egy markáns szociológiai szinterről van szó, ezért körükben magasabb lehet a státusztudat, ami szintén hajlamosít az SDO-ra. Azt is tudjuk a hazai lakosságról, hogy szignifikáns kapcsolat létezik az iskolai végzettség és a „szegények” percepciója között (Magyar Választáskutatási Projekt 2009)⁸². Emiatt feltételezéseink szerint a hallgatók még markánsabb véleményen lehetnek ugyanebben a kérdésben.

- 2.1 hipotézis: A magasabb SDO pozitívan függ össze a Jobbik-szimpatióval.
- 2.2 hipotézis: A szegényekre vonatkozó percepció erősebb SDO-ra utal a hallgatói mintában, mint a teljes felnőtt népesség körében.
- 2.3 hipotézis: A 2.1-es és 2.2-es feltételezés teljesülése esetén a hallgatói mintán erősebb kapcsolat létezik a szegényekre vonatkozó percepció és a Jobbik-szimpatia között, mint országos viszonylatban.

82. A diplomások nagyobb arányban értettek egyet azzal a kijelentéssel, miszerint „a szegények többsége saját maga felelős azért, ha szegénységben él”.

A romákkal szembeni ellenszenv

A Jobbik-preferencia kapcsán nyilván megkerülhetetlen a cigányellenesség vizsgálata is. Egyrészt ismert, hogy a hazai népszerűség nagy része komoly ellenérzésekkel viseltetik a romák iránt (MARIÁN 2009) és ez alól a hallgatók sem tekinthetők kivételnek (RÓNA–SŐRÉS 2012). Másrészt több kutatás is pozitív kapcsolatot mutatott ki Jobbik-szimpatia és a cigányellenesség között (KARÁCSONY–RÓNA 2010, KREKÓ ÉS TÁRSAI 2011). Most, a 2013-as vizsgálatban, ugyancsak rákérdeztünk a hallgatók romákkal kapcsolatos véleményére. A korábbi ismeretek tükrében azzal a feltételezéssel éltünk, hogy a romákkal kevésbé szimpatizálók nagyobb valószínűséggel állnak ki a Jobbik mellett (3. hipotézis). Emellett különösen az lesz érdekes, hogy milyen magyarázóerőt fog képviselni ez a változó, amikor a Jobbikra voksolás motivációit próbáljuk felderíteni.

Az elitellenesség

A szélsőjobboldali pártok iránti vonzalomban rendszerint tetten érhető egyfajta anti-establishment attitűd, a demokratikus politikai rendszerből és a domináns pártokból való kiábrándulás (KARÁCSONY–RÓNA 2010, TÓTH–GRAJCSJÁR 2009). Ez a jelenség néhány évvel ezelőtt még szinte elképzelhetetlennek tűnt egy olyan pártos választói közegben, mint amilyen a hazai volt (TÓKA 2006). Persze az erős pártidentitás még egyáltalán nem betonozza be a pártrendszert, de ilyenkor a mainstream pártoktól való eltávolodás a nemzetközi tapasztalatok szerint lassan zajlik, inkább elhúzódozó trendeket lehet érzékelni ezen a téren (HOLMBERG 2007). Talán nem független ezektől a megfigyelésektől, hogy a klasszikus michigani pártidentifikációs modell nagy jelentőséget tulajdonít az ifjúkori szocializációs hatásoknak, amelyek stabilizálják a preferenciákat (SCHMITT–BECK–WEICK–CHRISTOPH 2006). Mindebből kiindulva a dealignment-folyamat⁸³ nagyobb eséllyel következhet be egy új választói generációban. Ők már kevésbé vonzódnak a régi politikai elithez és az ő „játékszabályaikhoz”, ezzel együtt a demokráciát is másként ítélik meg. Formálhatóbb gondolkodásmódjuk miatt könnyebben befogadhatják az alternatív üzeneteket. Ennek indikátoraként a demokrácia működésével kapcsolatos elégedettséget vesszük górcső alá. Az egy évvel ezelőtti adatfelvétel során a hallgatók lesújtóbb véleményt alkottak ebben a kérdésben az országos átlagnál (RÓNA–SŐRÉS 2012). Azt tehát már tudjuk, hogy az elitellenesség szoros kapcsolatban áll a Jobbik-szimptátiával, de csak sejtéseink vannak arról, hogy ez miért éppen a fiatalok esetében nyilvánul meg a legmarkánsabban. Azt feltételezzük a michigani modellből kiindulva, hogy a fiatalok nem egyszerűen rosszabb, hanem labilisabb demokrácia-attitűddel rendelkeznek az idősebbeknél. A kérdés eldöntéséhez újra segítségül hívjuk a Magyar Választáskutatási Panel 2008-as és 2009-es adatait. Az elitellenesség idősoros vizsgálatából kiderülhet, hogy milyen mértékben változtak a vélemények és a változás melyik kohorszban volt a legmarkánsabb. A változás mértéke ugyanis sokat elárul a vélemény stabilitásáról.

- 4.1 hipotézis: A demokrácia működésével való elégedettség kedvez a Jobbik népszerűségének.
- 4.2 hipotézis: 2008 és 2009 között érzékelhető módon romlott a demokrácia megítélése a legfiatalabb (26 év alatti) korosztályban, ezalatt az idősebbek elégedettsége nem változott annyira, mint a fiataloké.
- 4.3 hipotézis: A 4.2-es hipotézis teljesülése esetén a fiatalok elitellenes attitűdje rugalmasabbnak tekinthető. A rugalmasabb attitűddel rendelkező egyéneket könnyebben befolyásolja az őket körülvevő véleményklíma, másrészt a pártidentifikációs modell szerint az ilyen életkorú választók nyitottabbak az új politikai pártok felé. Éppen ezt a réteget próbálja becsatornázni maga mögé a Jobbik. A felsőoktatási hallgatók zöme pedig ebbe a generációba tartozik. Ezért vélhetően a hallgatói mintában erősebb a kapcsolat a demokrácia megítélése és a Jobbikra szavazás között, mint a teljes felnőtt lakosságon belül 2009-ben.

Egzisztenciális félelmek: gazdasági válság és elhelyezkedési nehézségek

A Jobbik felemelkedése időben szorosan egybeesett a 2008-as pénzügyi krízissel, ami egyes szerzők szerint már önmagában felkorbácsolhatta az indulatokat a radikális politikai aktorok javára (RUDAS 2010). A felmérések egy része közvetve megerősítette ezt az elképzelést (GRAJCSJÁR–TÓTH 2011), míg mások inkább cáfolták ennek a hatását (KARÁCSONY–RÓNA 2010).

Az elméletek szerint két lehetséges módon befolyásolhatja a gazdasági helyzet a pártszimpatiaát: a jelenlegi helyzet és a jövőtől való félelem egyaránt jelentőséggel bírhat. Az egyik eshetőség egyszerűen az, hogy az egyén a saját bőrén érzi a problémákat, emiatt pedig szimpatikus lehet számára a vesztesek problémájára érzékenyen reagáló Jobbik.

83. „Dealignment” kifejezéssel illetik a szavazói magatartás irodalmában azt az 1960-as évek utáni időszakot, amikor Nyugat-Európában gyengülni kezdett a pártok társadalmi beágyazottsága. Ekkortól már egyre kevésbé volt jellemző az osztály alapú szavazás és az azzal összefüggő stabil pártkötődés.

Itt azonban figyelembe kell venni az országos tendenciát is, ami viszont azt mutatja, hogy a Jobbik kifejezetten átlag alatt reprezentált a szerény vagyonnal és jövedelemmel rendelkezők között (RUDAS 2010). Továbbá a tavalyi felmérésben a Jobbik-hívek nem feltétlenül a szegényebb hallgatók közül kerültek ki (RÓNA–SŐRÉS 2012). Mégis az általános vélekedés az, hogy a hónapról hónapra anyagi gondokkal küszködők vagy a nélkülözések között élők szignifikánsan nagyobb arányban támogathatják a pártot (5.1 hipotézis) Másrészt a jövőtől való szorongás is releváns lehet ebből a szempontból. Szerintünk a szorongás különböző motivációkból fakadhat. Itt egyfelől visszautalnánk a szociális dominanciaorientáció elméletére, aminek a lehetőségét a 2.1-es hipotézisben megfogalmaztuk. Másfelől számolhatunk egy speciális problémával is, amivel a felsőoktatási hallgatók szembesülni kénytelenek. Az iskolai élet vége felé eluralkodhat rajtuk a „kapunyitási pánik”, hiszen az álláskeresés kérdése egyre aktuálisabbá válik számukra. Bár a diploma megléte köztudottan javítja az elhelyezkedési esélyeket, de ez a hatás valójában inkább a későbbi életrészekben érvényesül, míg a pályakezdők helyzete még korántsem irigylésre méltó. Továbbá a felsőoktatás expanziójával romlott a diploma munkaerő-piaci értéke, amit csak tetézték a kétezres évek végi foglalkoztatási fejlemények⁸⁴. Ebből a szempontból a frissdiplomások közül még rosszabb kilátásokkal indulnak a főiskolai végzettségűek, mint az egyetemről kijövőek (VARGA 2010). Ez azért fontos, mert a felsőoktatásban egyértelműen az alapszintű (korábban főiskolai) képzésben tanulók vannak többségben.⁸⁵ Feltételezhetően a mostani hallgatók is tisztában vannak ezekkel a körülményekkel, és közülük sokan bizonytalanul tekintenek a jövőbe. Márpedig az egzisztenciális bizonytalanság, illetve az (részben) abban gyökerező szorongás a magabiztosság és a jövőbe vetett hit elvesztéséhez, azon keresztül pedig az én-kép leértékelődéséhez vezethet, ez pedig táptalaja lehet a radikalizálódásnak (FROMM 2002).

- 5.1 hipotézis: A jövőjüket illetően bizonytalanabb hallgatók nagyobb valószínűséggel voksolnának a Jobbikra.
- 5.2 hipotézis: A bizonytalanság-érzetet szignifikánsan befolyásolja a képzés jellege: a főiskolások (illetve alapképzésben résztvevők) hajlamosak jobban szorongani a jövőtől.
- 5.3 hipotézis: 5.3 teljesülése esetén, a főiskolai/alapképzésben részesülő hallgatók nagyobb arányban szavaznának a Jobbikra.

Identitásválság, azaz az első generációs értelmiségi lét

Speciális csoportot képeznek a hallgatók között az első generációs értelmiségiek, akiknek egyik szülője sem szerzett felsőfokú végzettséget. Különböző felmérések (BAUER–SZABÓ A. 2009, SZABÓ A. 2012) is jelentőse becslték a populációban kitett arányukat. Persze korábbi kutatások már rávilágítottak azokra az anyagi-társadalmi természetű hátrányokra, amelyekkel ezen fiataloknak meg kell küzdeniük. Helyzetük azonban nem csupán ilyen értelemben gondterhelt. Problémát jelenthet számukra az új társadalmi közegbe való beilleszkedés, hiszen otthon nem tudják kiról lemásolni az ehhez szükséges viselkedésmintát (FERENCZI 2003). Tanulótársaikkal való interakcióik során könnyen falakba ütközhetnek (ORBE 2004), egyesek emiatt nehezebben kötnek új barátságokat (GRAYSON 2011). Közben viszont az új közeg gyökeresen eltér az otthonitól, például az alkalmazott nyelvi kód tekintetében. Ez aztán a szülők felé is képezhet egy látens választóvonalat, aminek akár komoly lelki következményei lehetnek.

Moksony (2005) cáfolta ugyan, hogy a felfelé irányuló társadalmi mobilitás növelné az öngyilkosság kockázatát, de már maga a problémafelvetés is sokatmondó. Több jel is arra utal tehát, hogy az ilyen fiatalok identitáskrizisbe kerülhetnek. Márpedig ebben a talajvesztett helyzetben könnyebben meghallhatják a biztonságot és rendet hirdető közösségek tekintélyelvű üzeneteit. Nyilván az országos mintákban túl kevesen képviselik ezt a csoportot ahhoz, hogy érdemben lehessen vizsgálni a problémát. Most azonban a hallgatói adatbázisban erre lehetőség nyílik.

- 6.1 hipotézis: Az első generációs hallgatók tekintélyelvűbbek a többi résztvevő átlagánál.
- 6.2 hipotézis: Az első generációs hallgatók a minta átlagánál nagyobb arányban szavaznának a Jobbikra.

84. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qf046.html, letöltés időpontja: 2013. november 28.

85. http://www.oktatas.hu/felsooktatasi/felsooktatasi_statistikak, letöltés időpontja: 2013. november 28.

Internethasználat és szubkultúra

Az eddigi megközelítések mind a fiatalok politikai nézeteiből, értékpreferenciáiból indultak ki. Ideológiai okok nyilvánvalóan közrejátszanak a pártválasztásban, ám az is épp ennyire magától értetődő, hogy – különösen egy új politikai erő esetében – az elérhetőségnek, az észrevehetőségnek is nagy szerepe van. Még teljes eszmei egyezőség esetén is csak akkor fognak a választók egy pártra szavazni, ha értesülnek a programjáról, ha saját szemükkel érzékelik, hogy a párt „jelen van”, létezik, nem elveszett szavazat a rá adott voks.

A Jobbik internetes (JESKÓ ÉS TÁRSAI 2012) és személyes, „grassroot” jelenlétét (BIRÓ-NAGY-RÓNA 2011) már többen bemutatták, az internethasználat korosztály-specifikus volta (SÁGVÁRI 2011) is ismert összefüggés. Ami talán nem olyan egyértelmű, hogy a Jobbik helyi – elsősorban kelet-magyarországi – aktivitása hogyan vezetett a fiatalok közötti kiemelkedő támogatottsághoz. Az Aktív Fiatalok Magyarország kutatás előző hullámában azt találtuk, hogy a Jobbik különösen az első választók között népszerű, ez pedig jelentős mértékben szubkulturális tényezőkre vezethető vissza: a tizenéves fiatalok jellemzően még nem dolgoznak, nem élnek párkapcsolatban, nem tagjai civil szervezeteknek, így rengeteg lekötetlen energiájuk van (RÓNA-SÓRÉS 2012). Sokan közülük fokozott érdeklődést mutatnak a közélet és a politikai iránt, ám számukra elég szűk kínálat maradt: különösen Kelet-Magyarországon egyértelműen a Jobbik – és a szélsőjobboldali szubkultúra – tette a legtöbb és leghatékonyabb erőfeszítést arra, hogy megszólítsa őket: koncertek, sörözések, táborok, szakmai fórumok sokaságát szervezték, de jelen vannak fesztiválokon (EFFOT, SZIN, stb.) és határon túli rendezvényeken is.

A virulens szélsőjobboldali szubkultúra széles választékot biztosít a fiataloknak: a skinhead-zenekaroktól (Oi-kor, Divizó 88) kezdve a klasszikus „nemzeti rock”-on (Kárpátia, Romantikus Erőszak) át olyan zenészek is ide tartoznak, akik teljesen elfogadottnak számítanak politikai oldaltól függetlenül (Fanka Deli). A zenéhez hasonlóan az öltözködést is meghatározó szimbólumrendszer (Nagy-Magyarország, Árpádsáv, kettős kereszt, turul) is része az identitásalkotásnak, ami különösen vonzó lehet a közösségekhez korábban nem tartozó tizenévesek számára. Végül, az életciklus-hatás mellett szocializációs okai is lehetnek a jelenségnek: pontosabban nincsenek szocializációs akadályai. Sem az iskolai, sem a családi nevelés nem készíti fel politikára és demokráciára a mai fiatalokat. A témák, ha egyáltalán előkerülnek, akkor is maximum a lexikális tudás alapvető szintjén (de sok helyen még úgy se). Az önszerveződés, önálló diák-döntéshozatal éppúgy hiányzik az iskolából, mint a vitakultúra és az érvek ütköztetése, illetve ezek gyakorlatának oktatása (CSÁKÓ 2007). Politikai értelemben teljesen járatlanul kerülnek ki az középiskolából a diákok, ez pedig nagyban növeli a kitétségüket – gyakorlatilag bármelyik politikai oldal szíréhangjai számára.

- 7.1 Hipotézis: az internethasználat növeli a szélsőjobboldali szimpátia esélyét az egyetemisták és főiskolások körében (is)
- 7.2 Hipotézis: a magányos, nem dolgozó, párkapcsolatban nem élő – közösségekhez nem tartozó – hallgatók nagyobb arányban szavaznak a Jobbikra
- 7.3 Hipotézis: számos jobbikos hallgatónál a szélsőjobboldali szubkultúrába való bekapcsolódás váltotta ki a pártszimpátiát
- 7.4 Hipotézis: a pártot – különösen Kelet-Magyarországon – aktívnak, „jelen lévőnek” érzékelik a hallgatók.

ELEMZÉS

Előítéletességgel kapcsolatos magyarázatok

Tekintélyelvűség

Ugyan a társadalom tekintélyelvűségére vonatkozóan nincsenek friss információink, ám ettől még a hipotézisünk érvényessége régebbi adatokon is tesztelhető. A Magyar Választáskutató Panel 2008-as és 2009-es felmérése között ugyebár csak egy esztendő telt el. Felvetődhet a kérdés, egyáltalán változhat-e ilyen rövid időintervallumban a személyiség? Elvileg – a korai évekről („impressionable years”) szóló elmélet (SEARS–LEVY 2003, 83) vagy a korábban hivatkozott Erikson szerint – ez nem zárható ki, tehát a legfiatalabb választók értékorientációja nagyon rövid időn belül is új irányt vehet. Másrészt nem lenne szerencsés túl tágra szabni az időspektrumunkat, mert az „életen át tartó szocializáció” modellje szerint az egyén személylete akár később is formálódhat (JACKSON 2008).⁸⁶ Ez utóbbi eshetőséget viszont kiszűrhetjük az egyéves időhorizonttal.

Habár a vonatkozó felmérésekben viszonylag alacsony volt a legfeljebb 25 éves alanyok elemszáma, ám a panelminták személyi átfedése miatt most nem kell foglalkoznunk a mintavételi hiba hatásával. A kiválasztott adatbázisokban F-skálás itemekre vonatkozó válaszok is szerepelnek. Olyan állításokra reagáltak a résztvevők, amelyek már számos esetben kiállták az érvényesség és megbízhatóság próbáját (FÁBIÁN 1999, 146). Két item a konvencionális tekintélyelvűséget mérte, egy pedig a vezérkultuszt operacionalizálta (1. táblázat).

1. táblázat.

A tekintélyelvűség-itemekre adott válaszok alakulása 2008 és 2009 között,
valamint a Jobbikra szavazással való kapcsolat (átlagok)

	Magyar Választáskutató Panel (csak paneltagok)					Aktív Fiatalok 2013	
	2008		2009			teljes minta	jobbikosok
1=nem ért egyet, 5=teljesen egyetért	legfeljebb 25 évesek	25 év felettiek	legfeljebb 25 évesek	25 év felettiek	jobbikosok		
A legfontosabb erények, melyeket a gyerekeknek meg kell tanulniuk, az engedelmesség és a tekintélytiszteltet.	4,11	4,14	3,92	3,98	4	3,44	3,95***
A fiataloknak néha lázadó gondolataik vannak, de ahogy felnőnek, meg kell tagadniuk ezeket, és be kell illeszkedniük.	3,58	3,75	3,74	3,68	327**	n.a.	n.a.
Ennek az országnak nem annyira törvényekre és politikai programokra van szüksége, mint inkább néhány bátor, fáradhatatlan és odaadó vezetőre, akikben a nép megbízik.	3,51	3,77	4,10*	3,54	4,08**	3,11	3,73***

Forrás: Magyar Választáskutató Panel; 2008–2009 összevont adatbázis csak paneltagokkal (N=1523);

Aktív Fiatalok Magyarországon, adatbázis 2013 március-április (N=1300)

*szignifikánsan erősebb véleményváltozás a legfeljebb 25 éveseknél ($p < 0,001$).

**az adott állítás kapcsán a Jobbik-szavazók szignifikánsan eltérő véleményen voltak ($p < 0,05$) a teljes sokasághoz képest

***az eltérés $p < 0,00$ szinten szignifikáns

86. Ez nem feltétlenül mond ellent a serdülőkör jelentőségét hangsúlyozó megközelítéseknek. Utóbbiak sem azt állítják, hogy fiatal korban lezárul a személyiségformálódás. Inkább a folyamat dinamikája különbözhet az egyes életszakaszokban.

Ha rávetítjük a pártpreferenciákra az eredményeket, akkor látjuk, hogy az F-skálás itemek közül az erős kezű vezetőre vonatkozó tekinthető érvényes indikátornak a szélsőjobboldali gondolkodásmód szempontjából (1.1 hipotézis). A vezérkultusz-dimenzióban országos szinten és a hallgatói szubkultúrán belül is magasabb értékeket vesznek fel a Jobbik-támogatók az adott sokasághoz képest. Tehát inkább a nonkonvencionális tekintélyelvűség vizsgálata tűnik jogosnak, amennyiben radikális párt támogatottságának okaira vagyunk kíváncsiak.

Az itemekre kapott átlagpontok alapján nehezen tartható az a feltételezés, miszerint az idősebb választók nézetrendszere stabil volna (1. táblázat). Ugyan még a panel mintán is számolni kell a nem mintavételi hiba torzító hatásával⁸⁷, de a bátor vezérre vonatkozó vélemények között túl nagyok tűnik a kéttizednyi különbség. Viszont feltűnő módon csak a 26 év alattiaknál regisztrálhattunk elmozdulást a tekintélyelvűbb irányba. Ők két állítás mentén is szélsőségesebb pozíciót vettek fel a korábbi önmagukhoz képest. A vezérkultusz pedig döbbenetes erősödést mutatott a körükben: a 2008-as helyzethez képest ugyanezek a személyek több mint fél értékkel magasabb átlagot produkáltak az ötfokozatú skálán. Ilyen látványos véleményváltozás nem volt tapasztalható az idősebbeknél semelyik állítás kapcsán sem.

Eddigi ismereteink alapján a fiatalok liberálisabb értékrendet vallanak az idősebeknél (KARÁCSONY 2005), amely megállapítás a felsőoktatási hallgatók esetében is érvényesnek tekinthető (RÓNA–SÓRÉS 2012). Nem voltak komoly jelei annak, hogy az új választói nemzedék intoleránsabb felfogást tanúsítana a világnézeti kérdésekben. A fenti adatokat szemlélve azonban ellentmondásos kép tárul elénk. 2008-ban a tekintélyelvűség dimenziójában valóban relatíve alacsony átlagértéket vettek fel a felnőttkort nemrég átlépők. Még 2009-ben sem jelenthettük ki egyértelműen, hogy a fiatalok a 25 év felettiekhez képest szélsőségesebb pozíciót foglaltak el, legfeljebb a vezérkultusz tekintetében volt releváns véleménykülönbség. Ennyiben tehát nem cáfolják a számok a korábbi megállapításokat. Sokkal inkább az egyes életkori csoportok mozgása érdekes. Míg a 25 év felettieknél nem volt tapasztalható igazán érdemi elmozdulás, addig ez a fiatalabbaknál egyértelműen kimutatható, mégpedig a tekintélyelvűbb irányba (1.2 és 1.3 hipotézis).

Statikus állapotban nem tűnt fontosnak a tekintélyelvűség szerepe, közben viszont egy év alatt a legfiatalabbak vezérelvűsége látványosan erősödött. Ez nem lehet véletlen, hiszen akkoriban a Jobbik már élénken jelen volt a köztudatban. Alighanem a fiatalok könnyebben rezonáltak az aktuális véleményklímára. Mindenesetre a fenti adatok arra utalnak, hogy a vizsgálatba bevont 26 év alattiak a vezérkultusz-dimenzióban rugalmasabb értékpreferenciával rendelkeztek az idősebeknél.

Ebből arra következtetünk, hogy a hallgatói mintában nagyobb arányban lehetnek olyan ifjú választók, akik még mindig keresik az identitásukat és nyitottabbak a feléjük érkező üzenetekre, különösen a vezérkultusz kérdésében. Mivel pedig a Jobbik körül kialakult alternatív nyilvánosság és szubkulturális aktorok kifejezetten a fiatalokat veszik célba a kommunikációjukkal, így a radikális üzenetek táptalajra lelhetnek az ingatagabb véleménnyel rendelkezők körében. Az *Aktív Fiatalok Magyarországon*, 2013-as vizsgálatában a fentebb vizsgált F-skálás itemek közül kettőre a hallgatók is reflektáltak⁸⁸. A Jobbik-szimpatia és a tekintélyelvű értékek közötti elemzések egyértelműen arra utalnak, hogy az értékpreferencia fontosabb jelentőséggel bír a hallgatók pártválasztásában, mint korábban a teljes felnőtt lakosságban belül (1. táblázat). A felsőoktatási mintában még a konvencionális tekintélyelvűség is statisztikailag megbízható kapcsolatot mutat a Jobbikra szavazás szándékával, emellett a vezérkultusszal való összefüggésben is kisebb a véletlen szerepe, mint az országosan reprezentatív vizsgálatban. (1.4 hipotézis). Ez még akkor is lényeges észrevétel lehet, ha a hallgatói mintán végzett többváltozós elemzésben már nem szignifikáns a tekintélyelvűség Jobbik-szimpatiaira gyakorolt hatása⁸⁹ (melléklet 1. táblázat). Ennél azonban komplexebben nyilvánul meg a jelentősége, ahogyan erre később az elemzésben rá is mutatunk.

87. Például a második felméréskor már másként értelmezhetők ugyanazokat az állításokat.

88. A két item az Aktív fiatalok-felmérésben a következő volt:

1. A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytiszteltet.

2. Az országnak nem politikai programokra van szüksége, hanem erőskezü vezetőkre. (Néhány változtatás történt az eredeti állítások megfogalmazásában, ettől viszont még az eredmények összehasonlíthatóak a korábbiakkal.)

89. Ugyanakkor a tekintélyelvűséggel rokonítható rendpártiság (a szigor igénye) a logisztikus regressziós modellben is releváns magyarázó tényezőnek bizonyult.

SDO-magyarázat

Ideálisabb volna, ha a hallgatók attitűdjeit kurrens országos adatokkal állíthatnánk párhuzamba. Nem zárható ki az SDO esetében az időbeli változás, hiszen az egyén életkörülményeiben is új helyzet állhat elő. Mégis érdemesnek tartjuk elvégezni a két minta összehasonlítását, mert az eredmények mindenképpen orientáló jelleggel bírhatnak. Makroszinten lassan ment végbe a hazai társadalom szerkezetváltása, emellett a felsőoktatási szférában is éveket töltenek el a diákok. Tehát a társadalmi státusz változása összességében robusztus folyamat, így a 2009-es adatok valószínűleg még mindig irányadónak tekinthetők. Az akkori állítások közül egy a mostani kérdőívben is helyet kapott, mindkét esetben a résztvevők öt fokozatú Likert-skálán fejezték ki az ahhoz való viszonyulásukat.

2. táblázat.

Az SDO-érték a teljes népesség és a hallgatók körében,

Állítás:	A szegények többsége saját maga felelős azért, ha szegénységben él.			
	Magyar Választáskutatási Panel, 2009		Aktív Fiatalok, 2013	
1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljesen egyetért	teljes minta	jobbikosok	teljes minta	jobbikosok
átlagok	2,52	2,04**	2,35	2,4***

forrás: Magyar Választáskutatási Program 2009. június, N=3000, Aktív Fiatalok felmérés, 2013. március-április

**a jobbikosok véleménye szignifikánsan különbözött az országos reprezentatív mintán ($p=0,008$).

***nincs szignifikáns eltérés ($p=0,383$).

Már a Jobbikkal való kapcsolat iránya sem egyértelmű, az országos adatok pedig egyenesen ellentmondanak a 2.1-es hipotézisünknek (2. táblázat). Itt észre kell venni, hogy a Jobbik nem hagyományos értelemben vett szélsőjobboldali párt, retorikája vonzó lehet az egyenlőségpárti szavazók számára is, hiszen kifejezetten etatista, baloldali gazdaságpolitikai üzenetekkel operál (BIRÓ-NAGY-RÓNA 2011).

Továbbá, akármilyen képet is festenek jelenleg az országos SDO-értékek, a fenti eredmények alapján nehezen képzelhető el, hogy a hallgatókra erősebben volna jellemző a társadalmi dominancia szemlélete. Tehát a 2.2-es hipotézis sem bizonyult igaznak. Végül is érthető ez az eredmény, ha arra gondolunk, hogy a fiatalok hajlamosabbak liberálisabb módon gondolkodni, maga az SDO-dimenzió pedig a liberális-konzervatív tengellyel is összeegyeztethető (SIDANIUS-PRATTO 2005). Tehát ez az attitűd biztosan nem magyarázza meg, miért pont a hallgatók körében örvend átlagon felüli népszerűségnek a Jobbik. De a jobbikos hallgatók szavazási motivációjában sem számít ez a tényező, hiszen a felsőoktatásban tanulók mintájában még csak nem is szignifikáns a két változó közötti kapcsolat, a többi változóval összemérve pedig még ennél is jelentéktelenebbnek tűnik. Az SDO szerepe hangsúlyosabb a teljes népességen belül, de még országos viszonylatban sem a Jobbik támogatását valószínűsíti (2.3 hipotézis).

A romákkal szembeni ellenszenv

Ugyanennyire fontos kérdés, hogy hol helyezkednek el a hallgatók a cigányellenességüket tekintve a teljes lakosságon belül. Megint a 2009-es adatfelvételhez tudunk visszanyúlni, ha az összlakosság romákkal szembeni előítéletességére vagyunk kíváncsiak. Bár azóta akár változhatott is a népesség hozzáállása a kérdéshez. Mivel azonban a cigánybűnözés-tematika már a 2010-es választásokra is kikerült a média napirendjének legkiemelkedőbb témái közül (BIRÓ-NAGY-RÓNA 2011), ezért nehezen tartjuk elképzelhetőnek, hogy az országos véleményklíma makroszinten tovább eszkalálta volna a konfliktust. Akárcsak 2012-ben, összességében most sem bizonyultak előítéletesebbnek a hallgatók ebben a kérdésben (3. táblázat). Ugyanakkor a Jobbikot jóval nagyobb eséllyel támogatják az erősebb ellenszenvet érző hallgatók. Nemcsak a kétváltozós elemzésben, hanem a többi releváns tényező figyelembevételével is fontos szerepe van ennek az attitűdnek a diákok pártválasztásában. Ismét azt látjuk, hogy a romákkal kapcsolatos beállítódás sokat megmagyaráz a hallgatók politikai preferenciájából. Választ ad az egyéni szintű motivációra, de azt nem tudjuk meg ebből, hogy miért éppen az ő körükben ilyen népszerű a Jobbik.

3. táblázat.

A romákkal szembeni ellenszenv a teljes népesség és a hallgatók körében

	Aktív Fiatalok 2013		Választáskutatási Panel 2009	
	teljes minta	jobbikosok	teljes minta	jobbikosok
1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljes mértékben egyetért				
A bűnözési hajlam a cigányok vérében van.	2,99	4,08**	3,36	3,78*
Minden cigány gyermeknek joga van arra, hogy a nem cigányokkal közös iskolai osztályokban tanulhasson.	3,79	3,12**	3,99	3,44**

* szignifikáns eltérés, $p < 0,05$.**szignifikáns eltérés, $p < 0,01$.

Elitellenesség

A demokrácia működésével való elégedettség a Magyar Választáskutatási Panel mindkét hullámában és az Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 adatfelvételében is lekérdezésre került. Ez az indikátor feltehetőleg jól tükrözi a politikai rendszert övező közhangulatot. Azt tudjuk, hogy a nagyobb elégedettség növeli a Jobbikra szavazás esélyét (4.1 hipotézis). Korábban országos szinten, most pedig a 2013-as hallgatói mintán is azok álltak ki a párt mellett, akik a jelenlegi politikai rendszer működésével kapcsolatban kritikusak voltak (4. táblázat).

Míg 2008-ban a 26 év alattiak e tekintetben szignifikánsan különböztek a többi kérdezettől (hízalgóbb véleményel rendelkeztek a rendszer működéséről), addig egy évvel később már csak kisebb eltérést lehetett érzékelni a két korcsoport elégedettségében.⁹⁰ Megint azt látjuk, akárcsak a tekintélyelvűség kapcsán, hogy az új választói nemzedék véleménye dinamikusan változott, mégpedig a Jobbik számára kedvező irányba. Közben az idősebbek véleménye szinte nem is módosult (4.2-es hipotézis). 2009 adott időpontjában nem fedezhettünk fel látványos véleménykülönbséget a 25 év feletti és a fiatalabbak között, ami akkor az anti-establishment attitűd jelentőségét elhomályosította. Az értékelések romlása az elitellenesség erősödésére utal, különösen a felsőoktatási hallgatók zömét adó korosztályban. Ha pedig ez a generáció formálhatóbb véleményel rendelkezik ebben a kérdésben is, akkor a velük egyidős felsőoktatási hallgatók jó részét könnyen befolyásolhatják a szélsőséges hangvételű üzenetek.

4. táblázat.

Az elitellenesség alakulása 2008 és 2009 között, valamint a hallgatók értékei 2013-ban

	Magyar Választáskutatási Panel (csak paneltagokkal)					Aktív Fiatalok 2013**	
	2008		2009			teljes minta	jobbikos***
	legfeljebb 25 éves	25 évnél idősebb	legfeljebb 25 éves	25 évnél idősebb	jobbikos*		
Egészében véve, mennyire elégedett Ön a demokrácia működésével az országban? (1=teljesen elégedett, 4=egyáltalán nem elégedett)	2,69	2,9	2,85	2,92	3,07	3,01	3,13

*a Jobbik-szimpatíával 90 százalékos szignifikancia-szinten létezett kapcsolat.

**az értékek fordítva lettek kódolva az összehasonlíthatóság végett.

***a Jobbikkal való kapcsolat szignifikáns: $p < 0,025$.

A 2009-ben tapasztalt lakossági átlagérték (2,91) nem sokban tér el a jobbkios hallgatók által 2013-ban adott osztályzattól (3,13). Míg azonban 2009-ben ez a változó igen gyenge és kevésbé megbízható kapcsolatot mutatott a „nemzeti radikálisokra” való szavazással, addig a csupa fiatalokat felvonultató mintán már pregnánsabb összefüggés fedezhető fel (4.3 hipotézis). Bár ez az adat nem magyarázza érdemben, kiből lesz jobbkios a felsőoktatási tanulók közül, viszont ez a szempont is a fiatalok formálhatóbb gondolkodását demonstrálja, ami az új politikai erők érvényesülésében kulcsfontosságú tényező lehet. Ha a konkrét pártpreferenciát ez nem is magyarázza, arra mindenképpen rávilágít, hogy a Fidesz – és különösen az MSZP – miért indul jelentős versenyhátrányból az egyetemi-főiskolai polgárság körében.

Gazdasági válság és elhelyezkedési nehézségek

A jövővel kapcsolatos bizonytalanságérzet viszonylag jó indikátora az elhelyezkedési nehézségek percepciójának is,⁹¹ ez a változó érvényességére utal. Viszont a mintában szereplők Jobbkios-szimpatióját ez a tényező nem befolyásolja a jelek szerint. Hiába tűnik igaznak a feltételezés, miszerint a BA-hallgatók, valamint a főiskolások nagyobb valószínűséggel tartanak a jövőtől.⁹² Ők nagyobb arányban (18%) szavaznának a Jobbkiosra, mint az egyetemisták (14%), de ennek a statisztikai megbízhatósága a kétváltozós elemzésben nem elég meggyőző, másrészt ez az összefüggés nem a szorongásnak tudható be. Elvégre a jövőre irányuló várakozások ebben a mintában nem befolyásolják kimutatható módon a pártszimpatiót. Ennél nyomósabb indokot jelenthetnek a személyes körülmények. Ám a hónapról hónapra anyagi gondokkal küszködő vagy nélkülözések között élő hallgatók is csak alig valamivel nagyobb valószínűséggel szavaznának a pártra, ami nem is éri el a 95 százalékos megbízhatósági szintet (5. táblázat). Ezek az eredmények egyáltalán nem támasztják alá a radikalizálódást gazdasági tényezőkkel indokló közkeletű magyarázatokat.⁹³ Ugyan az 5.1-es, 5.3-as és 5.4-es hipotézisek némi jóindulattal elfogadhatóak, csak éppen a legfontosabb feltételezés (5.2) nem állja meg a helyét. Összességében újfent ki a 2013-as adatfelvételtől, hogy az egzisztenciális félelmek nem adnak kielégítő választ a jobboldali radikálisok népszerűségére. Azért is esik nehezünkre a megközelítés érvényességének belátása, mert a teljes népességben belül sem elsősorban a szegényebb, nincstelenebb állampolgárok a Jobbkios támogatói (RUDAS 2010), és még a „lecsúszástól való fenyegetettség” is csak a szélsőjobboldali tábor kis részére jellemző (KOVÁCS 2013).

5. táblázat.

Az objektív/szubjektív jólét kapcsolata a Jobbkios támogatásával
(százalék)

	a Jobbkios-szavazók aránya az egyes csoportokon belül
egyáltalán nem érzi biztosnak a jövőjét	18
kedvezőtlennek tartja az elhelyezkedési lehetőségeket	19
hónapról hónapra anyagi gondjai vannak vagy nélkülözések között él	23*
főiskolások és BA-hallgatók	18*
teljes minta	17

*p<0,1

változók leírása: egyáltalán nem érzi biztonságosnak a jövőjét: Mennyire érzed biztosnak a jövődet, mennyire érzed magad biztonságban a jövőddel kapcsolatban? (1-5 skála, ahol 1=egyáltalán nem); kedvezőtlennek tartja az elhelyezkedési lehetőségeket: Tapasztalataid szerint milyenek most az elhelyezkedési lehetőségek a lakóhelyeden és a környékén azzal a végzettséggel és szakképzettséggel, amellyel rendelkezni fogsz? (eredetileg Likert-skála, ahol 1=nagyon kedvezőtlen és 2=kedvezőtlen); hónapról hónapra anyagi gondjai vannak vagy nélkülözések között él: Összességében hogyan érzed anyagilag...? (eredetileg 1-től 5-ig mérő ordinális skála, ahol 4=hónapról hónapra anyagi gondjai vannak, 5=nélkülözések között él).

91. Arra a kérdésre, hogy mennyire érzi biztosnak a jövőjét (Likert-skála, 1=egyáltalán nem, 5=nagyon) szignifikánsan magasabb átlagpontszámot (3,6) produkáltak azok, akik jónak ítélték meg az elhelyezkedési lehetőségeiket. Ennél a többiek bizonytalansága erősebb volt (átlagosan 3).

92. A mintában azok között, akik egyáltalán nem érezték biztosnak a jövőjüket, a főiskolások/BA-hallgatók 86 százalékot tettek ki (p<0,03).

93. A jobbkios hallgatók egyértelműen radikálisabbnak tekintik saját magukat. Ugyanakkor mivel a kapcsolat nem determinisztikus, ezért lehetnek olyan radikálisok, akik nem a Jobbkiosra adnak a szavazatukat, de közben a szorongás szélsőséges irányba tereli őket. Ehhez képest a jövővel kapcsolatos bizonytalanság foka és a mérsékelt-radikális skálán felvett érték nem is korrelálnak egymással.

Az első generációs státusz

Ha létezik is kapcsolat a szülők iskolai végzettsége és a tekintélyelvűség között, az még önmagában nem az első generációs magyarázat érvényességét bizonyítja. Elvégre a tekintélyelvűség a család korai szocializációs tevékenységének is betudható, ráadásul az alacsonyabb társadalmi osztály tagjai amúgy is kötődhetnek az autoriter értékekhez (LIPSET 1995). Azt viszont tudjuk, hogy az értékek bevéssődésében kritikus szerepe lehet a családi narratívának, főként az apák közvetítik a gyermekek felé a társadalmi normákat (KARÁCSONY 2005, BAGDY 1977). Ezért a családi interakciók intenzitását is figyelembe vesszük a vizsgálatban.

A kérdőív jellegéből fakadóan kevesen árulták el mindkét szülő iskolai végzettségét, szerencsére viszont az apák ez irányú adatairól szinte hiánytalanok az információink. Ha pedig abból indulunk ki, hogy Magyarországon ritka az iskolázottság szerinti vegyes házasság (BUKODI 2005), akkor ez elfogadható indikátora lehet az első generációs létnek. Az érvényesen válaszolók többsége (58%) legfeljebb érettségivel rendelkező apáról számolt be, vagyis ez a speciális szegmens egyáltalán nem marginális jelentőségű a sokaságon belül. Nemcsak a családi háttérük, hanem a politikai szocializációjuk is eltér a többiekétől. Ők nagyobb eséllyel tartoznak azok közé, akik otthon legfeljebb ritkán beszélgetnek közéleti kérdésekről a hozzátartozókkal⁹⁴. Regressziós elemzésben pedig látszik, hogy a szülő iskolai végzettségének ismerete a családi politikai szocializációra kontrollálva is javítja a tekintélyelvűség becslését. Sejtéseinknek megfelelően az első generációs hallgatók a minta átlagához képest tekintélyelvűbb vonásokkal rendelkeznek (7. táblázat), amit nem lehet kizárólag az otthoni véleményközeg számlájára írni (6.1 hipotézis). Még a kortársak behatásával sem indokolható ez a jelenség, mivel ugyanők a barátokkal is ritkábban értekeznek közéleti témákról (8. táblázat). Ez utóbbi információ utalhat a beilleszkedési nehézségeikre, másrészt ezek szerint a hagyományos szocializációs ágensek kevésbé hagynak nyomot a politikai felfogásukon. Az első generációs státusz tekintélyelvűségre gyakorolt magyarázóerejét az egzisztenciális helyzet vagy a vallási neveltetés sem tompítja, így ezek sem indokolják az eredményeket.

6. táblázat.

Magyarázóváltozók erőssége a tekintélyelvűségre vonatkozóan

(lineáris regressziós elemzés)

	St. Beta	Sig.
apa iskolai végzettsége legfeljebb érettségi	0,106	0,0003
rendszeresen beszélget a családdal közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról	-0,046	0,1668
barátaival, ismerőseivel rendszeresen beszélget közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról	-0,096	0,0032
hónapról hónapra anyagi gondjai vannak vagy nélkülözések között él	-0,059	0,0414
nem vallásos, ateista	-0,095	0,0010
Adj R-négyzet	0,04	

Függő változó leírása: a két itemből alkotott faktorérték. A válaszolók öt fokozatú Likert-skálán fejezték ki az egyetértésük mértékét a következő állításokkal: 1. A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytiszteltet. 2. Az országnak nem politikai programokra van szüksége, hanem erőskezű vezetőkre. Az ezekre adott értékelésekből faktorelemzés alapján nyertük a főkomponenst (melléklet 2. táblázat). A nagyobb érték erősebb tekintélyelvűségre utal.

94. Míg a diplomás apával rendelkezők majdnem felénél (45%) otthon is rendszeresen terítékre kerül a politika, addig az első generációs hallgatók esetében ugyanez arány csak 28%.

7. táblázat.

A tekintélyelvűség eltérései az apa iskolai végzettségének mentén

1=nem ért egyet, 5=teljesen egyetért		Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel? A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytiszteltet.	Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel? Az országnak nem politikai programokra van szüksége, hanem erőskezű vezetőkre.
diplomás apa	átlag	3,33	2,93
apa iskolai végzettsége legfeljebb érettségi	átlag	3,51*	3,22*

*szignifikáns eltérés, $p < 0,01$

Viszont több jel is arra utal, hogy ezek a fiatalok magányosak. A közéleti témájú beszélgetések családi és baráti körben ritkábbak, továbbá a szervezeti kötődésük is jóval gyengébb: az első generációsok között szignifikánsan magasabb azok aránya, akik semmilyen szervezethez nem kötődnek (8. táblázat). Az előző két adat még akár a politikai apátiával is magyarázható lenne, de a szervezeti kötődés hiánya már azzal sem válaszolható meg. Akármilyen okokból is, de a jelek szerint gyengébben integrálódnak a saját mikrokozgukba. Ez a magány megerősítheti az igényt a külső autoritásokkal való azonosulásra, akik biztos támaszt jelentenek számukra (ARENDE 1967, FROMM 1946). Zavarba ejtő, hogy miközben a szűkebb környezetükkel ritkábban vitatják meg a politikai kérdéseket, addig a *Kuruc.infót* éppen ők olvassák nagyobb valószínűséggel. Nem mellesleg a demokráciához való viszonyulásuk és a nemzeti identitásuk is szignifikánsan eltér a többiekétől: kiábrándultabbak és sokkal nagyobb arányban azonosulnak a „nemzeti” jelzővel. Külön kvalitatív elemzés szükségeltetne annak eldöntéséhez, hogy mindez vajon valóban a társadalmi mobilitásból fakadó identitászavarral indokolható-e. Ezt a magyarázatot persze most nehéz alátámasztani, de a szociálpszichológiai irodalomban sokan ezt az oksági mechanizmust tartják elképzelhetőnek. Mindenesetre az biztos, hogy az első generációs hallgatók nemcsak az értékvilágukban különböznek el, de körükben a Jobbiknak is átlagon felüli a támogatottsága. Sőt, a jobbikos alanyok döntő többségét ők adják (6.2 hipotézis).

Azt is életszerű feltevésnek tartjuk, hogy az első generációs értelmiségiek úgy érzik, hogy még a mögöttük lévő kemény munkával és magas teljesítménnyel sem tudnak olyan anyagi és társadalmi megbecsültséget kiharcolni, mint a zárt elit tagjai. Könnyen elképzelhető, hogy ez az érzés egy olyan képzethez vezet, hogy a társadalmat – és a világot – egy elit „klub” uralja, amelybe a magukfajta nehéz sorsú családokból jövő embereknek nincs esélyük bekerülni. A Jobbik – nem is mindig rejtett⁹⁵ – retorikájában ennek a szimbóluma a „zsidó”. Természetesen a kirekesztettség érzésétől még távol esik az antiszemitizmus és mindenféle összeesküvés-elmélet, ám az erre való fogékonytágot logikus módon növelheti az elsőgenerációs lét. Ezt azonban vonatkozó adatok híján nem tudjuk tesztelni.

95. Például: http://www.delmagyar.hu/belfold_hirek/anticionista_tuntetes_budapesten_demonstralt_a_jobbik/2331633/

A Jobbik olvasatában a Simon Perez-féle „ingatlanvásárlási felhívás” régóta a zsidóellenes indulatok alapja. A Bilderberg-csoport és a Fidesz izraeli kampánytanácsadója kapcsán is izraeli világösszeesküvést emlegettek.

8. táblázat.

Szocializációs, szervezeti integrációs és politikai orientációs különbségek az apa iskolai végzettségének mentén (százalék)

	arányok a diplomás apával rendelkezők körében	arányok az első generációs csoporton belül
rendszeresen beszélget a családdal politikáról	45	28**
barátaival/ismerőseivel rendszeresen beszélget politikáról	44	36**
egyetlen formális szervezethez sem kapcsolódik	31	45**
legalább alkalmanként olvassa a Kuruc-infót	29	36*
demokrata	44	32**
nemzeti címke	7	12**
Jobbik-ra szavazna	11	22**

* szignifikáns eltérés, $p < 0,02$

** szignifikáns eltérés, $p < 0,01$

Változók leírása: a szervezethez való tartozást félig zárt kérdéssel vizsgáltuk: Kapcsolódik-e alábbi szervezetekhez (igen/nem): 1. HÖK, 2. HaHa, 3. más hallgatói szervezet, 4. kulturális, hagyományőrző, művészeti csoport, szervezet, 5. sportklub vagy egyesület, 6. egyházi szervezet, vallási közösség, 7. emberi jogi mozgalom vagy szervezet, 8. politikai párt ifjúsági szervezete, 9. környezetvédelmi, természetvédelmi szervezet, 10. betegek, idősek segítségével foglalkozó szervezet, 11. szakmai, tudományos szervezetek, 12. közéleti kérdésekkel foglalkozó más szervezet, ami nem párt; demokrata: („A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb a Te véleményedhez?” ordinális, 1=„A demokrácia minden más politikai rendszerénél jobb.” 4= „A mai magyarországi helyzet annyira rossz, hogy a diktatúra jobb lenne.” A demokrata-kategóriába azok tartoznak, akik az 1. állítással értettek egyet); nemzeti címke: („Az alábbiakban olyan politikai eszméket olvashatsz, amelyek jellemzőek lehetnek egy ember gondolkodására. Kérlek, válaszd ki ezek közül azt, amelyik a legközelebb áll a gondolkodásodhoz!” a nemzeti címke kategória azokat takarja, akik 10 különböző válaszlehetőségből az „erős nemzeti érzés” opciót választották)

Internethasználat és szubkultúra

Önmagában az internethasználati szokásokból nehezen tudunk következtetni az illető pártpreferenciájára. Viszont több tényező is arra utal, hogy az online jelenlét sokkal inkább az alternatív pártok támogatóira jellemző. Egyértelműen megerősítik ezt a benyomásunkat a hírfogyasztási szokások is: a mainstream pártokhoz köthető online újságok relatíve gyenge látogatottsági adatokat produkáltak. Ezeknek a népszerűségét a Kuruc.info is jócskán felülmúlja. A közösségi oldalakon való aktivitás sem feltétlenül csak a jobbikosokra jellemző, ez az alternatív választói igényekkel rendelkezők nagyobb tábora is ráillik. Az antiestablishment-hangulat jegyében szerveződött pártok versenyképesebbek az online térben: ezek az újabb politikai formációk az internet révén jóval hatékonyabban mobilizálják a résztvevőket a különböző megmozdulásokra⁹⁶. Ilyen szempontból nézve a 7.1-es hipotézis megállja a helyét. Továbbá az is látható, hogy a Jobbik számára komoly potenciált jelent az online jelenlét, hiszen például a Kuruc.info révén a saját bázisánál szélesebb körhöz is eljuttathatja az üzeneteit (9. táblázat).

96. Arra a kérdésre, hogy „részt vettél-e olyan megmozduláson, tüntetésen, demonstráción, amelyről az interneten keresztül értesültél, amelyet az interneten keresztül szerveztek?”, a minta 21 százaléka válaszolt igennel. Ezen résztvevők nagy része az Együtt-PM-re (26%), az LMP-re (12%) és a Jobbikra (19% százalék) adná a szavazatát.

9. táblázat.

Az adott portált legalább alkalmanként olvasók aránya a teljes mintában és a Jobbik-szavazók között
(százalék)

	teljes minta	jobbikosok
Index.hu	86	82
Origo.hu	81	80
Hvg.hu	69	65
Mandiner.hu	16	10
Nol.hu	20	14
Mno.hu	17	16
Fn.hir24.hu/	29	31
Stop.hu	8	9
Kuruc.info	33	69

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013

Az online aktivitás tehát megnyitja az utat a Jobbik felé. Ezek után az a kérdés, hogy milyen szociometriai előfeltételek szükségeltetnek a pártra való szavazáshoz. Az első generációs értelmiségiek kapcsán már láttuk, hogy a magány erősítheti az autoritás iránti igényt. Ha önmagában nézzük a mikroközegbe való integráltságot, akkor az a pártválasztás szempontjából fontosnak, de nem perdöntő jelentőségűnek tűnik. Ugyan a párkapcsolaton kívül élők és a nem dolgozók valamelyest nagyobb arányban voksolnának a pártra, de az eltérés nem szignifikáns (7.2 hipotézis)⁹⁷. Az viszont nagyon valószínű, hogy – a komoly párkapcsolattal és munkahellyel csak ritkán rendelkező – 22 év alattiak életmódja jobban illeszkedik a szubkulturához. A 2011–2012-es kutatásban a 18–21 évesek körében 10 százalékkal népszerűbb volt a párt, mint a 22–29 évesek között – ilyen kiemelkedő többletet a Jobbik 2013-ban nem tudott produkálni a 18–21-es csoportban, de azért így is szignifikáns a különbség (melléklet 3. táblázat). A Jobbik IT egyik vezetőjének elmondása szerint az ifjúsági szervezet tagjainak körülbelül fele még nem töltötte be a 18. életévét. A nagyon fiatal életkor mellett tehát jellemző a gyengébb társadalmi integráltság és a közülethez való energikus hozzáállás: az IT-s interjúalanyunk nem is ideológiai beállítottságot, hanem a „tenni akarást” és a közösséghez tartozás vágyát jelölte meg a jobbikos fiatalok közös tulajdonságának.

Nehéz persze kvantitatív módon megragadni a fizikai és lelki egyedüllét közötti különbséget.

Láttuk, hogy a Jobbikot preferáló első generációs értelmiségiek is ritkábban érintkeznek (legalábbis közéleti jellegű kérdésekben) a hozzájuk közel álló személyekkel. Csakhogy ők nem egyszerűen fizikailag kerültek légüres térbe, hanem a társadalmi hovatartozásuk is megkérdőjeleződött.

Nehéz utólag rekonstruálni azt a folyamatot, aminek eredményeként a fiatalok eljutnak a Jobbikhoz közeli véleményvezérekig, fórumokig. Az viszont nem vitás, hogy az ilyen „médiумokkal” való érintkezés fontos kötőerőt jelent a pártszimpátiában (7.3 hipotézis). Érdeemes megnézni a kulturális szervezetekkel kapcsolatban álló alanyok politikai preferenciáját, ami több mint elgondolkodtató (10. táblázat). Nem is beszélve az olyan virtuális szubkulturáról, mint amelyet a Kuruc.info teremtett (melléklet 3. táblázat). A Jobbik-szimpatiára felépített logisztikus regressziós modell alapján az egyik legnagyobb eséllyel éppen azok szavaznak a pártra, akik legalább alkalmanként felkeresik a portált. Ugyan a tyúk és a tojás problematikáját nehéz kikerülni ennél a kérdésnél, de a témában kutatók amellet érvelnek, hogy az életstílus és a pártpreferencia között létezik interdependencia (JACKSON 2008).⁹⁸ Ez pedig felerősíti a szubkulturális aktorok jelentőségét, ahogyan erre a Kuruc.info példája is rávilágít. A portál fórumként szolgál a hasonló gondolkodású fiatalok számára: beszédes adat, hogy a saját politikai szemléletüket nemzetiként meghatározó hallgatók 70 százaléka legalább alkalmanként olvassa. Ezek a személyek a mintában mindenki másnál nagyobb valószínűséggel a Jobbikot jelölnék be a szavazólapon (melléklet 1. és 3. táblázat).

97. A párkapcsolaton kívül élők 19 százaléka szavazna a Jobbikra, ami nem szignifikáns eltérés ($p=0,178$). A „nem dolgozó”-státusszal való összefüggés ennél is gyengébb: csak 18 százalékuuk támogatja a Jobbikot ($p=0,725$), miközben a teljes minta 17%-a Jobbik-szavazó

98. A Jobbik-identitás részét képezi a portál látogatása: a mintában a párt szavazóinak 69 százaléka legalább alkalmanként felkeresi azt.

A kuruc.info vonzerejéről azt mondták a jobbikos mélyinterjú-alanyok, hogy „nyilvánvalóan szélsőséges, de van, amit csak itt írnak meg”. A fókuszcsoporthoz során tipikus vélemények voltak: „nem titkolják az eltitkolandót”; „olyan információkat tartalmaz, amiket máshol nem találhatunk meg”. Ez is erősíti azt az állításunkat, hogy alternatív nyilvánosságként működik, a szubkultúra saját tájékozódási forrása.

10. táblázat.

A főbb pártok támogatóinak aránya a kulturális szervezetekkel kapcsolatban állók között
(százalékos megoszlás)

párt neve	százalék
DK	1
Együtt-PM	14
Fidesz-KDNP	14
Jobbik	19
LMP	7
MSZP	3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.

Persze a szubkulturális médiumok csak akkor tudják becsatornázni a Jobbik mögé a fiatalokat, ha azokban kognitív módon is tudatosul annak a létezése. Az egyik Jobbik IT-s interjúalanyunk elmondása szerint „nagyobb a csatlakozási hajlandóság, ha látják a fiatalok, hogy egy működő közösség részeivé válhatnak, mintha egy aktív tevékenységet alig folytató párthoz adnák be a jelentkezésüket”. Márpedig a Jobbik komoly erőfeszítéseket tesz azért, hogy a választók érzékeljék a jelenlétét. Úgy tűnik, ez a lakossági percepcióban is visszaköszön (11. táblázat). Még azon hallgatók körében is átlagon felül aktívnak tűnik a párt, akik nem is rá voksolnának. A saját választóinak a figyelmét pedig nemcsak erősebben vonta magára, de ezzel párhuzamosan el is homályosította a politikai riválisok érzékelését. Területi bontásban nézve ez főleg Borsod-Abaúj-Zemplén megyében érvényesült, itt tartják a legnagyobb arányban intenzívnek a párt helyi működését (7.4 hipotézis).⁹⁹

11. táblázat.

A pártok aktivitásának érzékelése a Jobbik-szimpatizánsok körében és a teljes mintán belül
(százalékos megoszlás)

	jobbikosok*	teljes minta
DK	2	4
Együtt 2014-PM	2	9
Fidesz-KDNP	58	59
Jobbik	66	48
LMP	15	17
MSZP	30	34

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.

*a vastagon jelölt értékek szignifikánsan eltérnek ($p < 0,00$) az összes résztvevő értékéhez viszonyítva;
a változó leírása: „Véleményed szerint lakóhelyed környékén mennyire aktívak a politikai pártok?” (azok aránya, akik szerint az adott párt aktív vagy kifejezetten aktív)

99. A felmérésben a Borsod megyei résztvevők 76 százaléka tartotta (legalább) aktívnak a Jobbik helyi működését.

A PÁRTOKKAL KAPCSOLATOS BENYOMÁSOK ÉS ASSZOCIÁCIÓK

A szavazási motivációk feltérképezését talán az eddigieknél is jobban segíti az a kérdés, melyben 11 tulajdonságot soroltunk fel, és ezek közül kellett kiválasztani azokat, melyeket jellemzőnek tartanak a kitöltők az adott pártra (13. táblázat). Ez alapján nagyon szépen kirajzolódik, mi jelentheti a fő vonzerőt az egyetemista-főiskolás szavazók számára. A teljes minta 36 százaléka szerint a Jobbik a fiatalokhoz szól, tehát sokan azok közül is így gondolták, akik egyébként nem szavaznának a pártra. Az LMP tudhat még maga mögött hasonló imázst, ám a Fideszről és az Együtt 2014–PM-ről már csak feleannyian hiszik el ugyanezt, az MSZP-ről meg szinte senki sem. Még erősebben tükröződik a hallgatók erős elitellenessége azon, hogy a korrupció elleni küzdelem leghitelesebb pártjának is a Jobbikot tartják (24%), messze megelőzve az e tekintetben második LMP-t (14%). Végül, a párt harmadik erőssége („ügybirtoklása”) természetesen a „cigánykérdés”: saját támogatóinak 73 százaléka, ám még a teljes minta 26 százaléka is úgy véli, hogy a Jobbiknak „megfelelő válasza van a cigányok és nem-cigányok közötti konfliktusból származó problémára” – tehát a párt megint csak begyűjtött saját táborán túli szimpátiaszavazatokat is.

Noha ebben a kérdésben nem szerepelt, de valószínűleg az előbbi három elem mellett a „nemzeti elkötelezettség” jelenti a párttal való azonosulás alapját: nyitott kérdésre adott válaszok alapján a válaszadók 8 százaléka mondta, hogy „nemzeti” vagy „hazafias” jelzők jutnak eszébe a Jobbikról (12. táblázat). Ahogy a fókuszcsoportok során is – ugyanilyen nyitott kérdésre – a párttal szimpatizáló résztvevők egytől-egyig a hazafiságot, a nemzeti érdekek képviselését (és ritkábban a rendpárti fellépést) említették. Ezek az eredmények pontosan a korábban taglalt szubkulturális hipotézis érvényességére utalnak. Gondoljunk csak bele: milyen forrásból vehették át ezt a szókészletet az alanyok, és minek köszönhetően tudják beazonosítani a Jobbik ideológiai pozícióját?

A surveyben 11% úgy fejezte ki szimpátiáját, hogy nem említett konkrétumot, viszont a párttal kapcsolatos negatív ítéletek, sztereotípiák nagyon is konkrétan kiderültek ebből a kérdésből. A teljes minta majdnem 40 százaléka elsőnek a rasszizmusra, szélsőségességre, cigányellenességre, antiszemitizmusra, náciizmusra asszociált a Jobbik kapcsán, és a fókuszcsoportokban is ezek voltak a leggyakoribb negatív említések. 6% mindenekelőtt erőszakosnak titulálta a pártot, 10% pedig konkrétum nélküli szidalmat említett („szégyen”, „vállalhatatlan”, „hözöngők”, stb.). Ezeket a gondolatokat nem mi adtuk a választók szájába, hanem egy nyitott kérdésre adott válaszként születtek meg, ezt figyelembe véve tehát úgy látszik, a párt minden sikere ellenére nagyon erős növekedési korlátokkal kénytelen szembenézni.

12. táblázat.
Jobbikra adott asszociációk százalékos megoszlása
 („Mi jut eszedbe a Jobbikról?") százalékos megoszlás

Jobbik	százalék
leíró (radikális, Gárda, stb)	22
korlátozottan pozitív (konkrétumok nélkül)	10
kifejezetten pozitív (nemzeti-hazafias)	8
rend (pozitív)	2
szélsőséges	12
náci- fasiszta	7
rasszista-kirekesztő	6
cigányellenes	6
agresszió-erőszak	5
antiszemita	1
dilettantizmus, hozzá nem értés	2
hazugság	1
gyűlölet, gyűlöletkeltés	1
hözöngés, bohóckodás, komolytalan, ostoba	3
konkrétum nélküli szidalmak	2
korruptió, lopnak	0
szégyen, vállalhatatlan, felhőborító	3
egyéb	6
Összesen	100

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.

13. táblázat.

„Szerinted jellemzők-e az alábbi állítások az egyes magyar pártokra?”

(több tulajdonságot is meg lehetett jelölni és egy szempont több pártra is jellemző lehetett)
százalékos megoszlás

	Fidesz* szavazók a Fideszről	Teljes népesség a Fideszről	Jobbik szavazók a Jobbikról	Teljes népesség a Jobbikról
1 a fiatalokhoz szól	47	16	67	36
2. jól felkészült politikuskai vannak	77	35	55	17
3. csak a hatalom érdekli	19	48	10	26
4. zöld értékeket képvisel	13	4	19	5
5. jobban odafigyel a különböző gazdasági érdekcsoportokra, mint a saját választóira	19	31	11	8
6. aggódik a hátrányos helyzetűek sorsáért	55	17	38	15
7. a leghitelesebben küzd a korrupció ellen	36	8	65	24
8. beleszólást biztosít a közügyekbe az állampolgárok számára	58	18	52	17
9. képes arra, hogy kormányra kerülve vezesse az országot	80	27	65	15
10. harcol a nők egyenjogúságáért	23	10	22	8
11. megfelelő válasza van a cigányok és nem-cigányok közötti konfliktusból származó problémára	32	9	73	26
88. Nem ismerem ezt a pártot	6	13	6	14

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013.

*A Fidesz-szavazó egyetemi és főiskolai hallgatókat elemzi KMETTY 2014 jelen kötetben.

KONKLÚZIÓ

Az, hogy a kvantitatív elemzésben (melléklet 1. táblázat) a Jobbikra szavazást leginkább a nemzeti önkategorizálás és a Kuruc.info olvasása magyarázza, korántsem tautologikus megállapítás. Ez csak még inkább érdekessé teszi azt a tényt, hogy a párt szavazóinak nagy többségét olyan személyek adják, akiknek az édesapja nem rendelkezik felsőfokú végzettséggel. Figyelemre méltó, hogy ezeknél a hallgatóknál kevésbé lehet tetten érni a hagyományos politikai szocializációs ágensek befolyását. Valami folytán mégis tekintélyelvűbbek, kevésbé pártolják a demokráciát és közülük arányaiban többen jellemezték magukat nemzeti identitásúnak. Sőt, a Kuruc.info-t is nagyobb eséllyel olvassák, mint az értelmiségi szülők gyermekei. Több olyan ismérvvel is rendelkeznek, ami külön-külön is növeli a Jobbiknak való kitettségüket, ez pedig végső soron a pártpreferenciájukon is visszaköszön. Mit jelentenek ezek az eredmények és mivel függnek össze? A választ több tényező együttállásának tudhatjuk be. Már a korábbi kutatás is komoly jelentőséget tulajdonított az egyén szociometriai helyzetének. Míg akkoriban az egyedüllétből fakadó szabadidő tűnt fontos magyarázó változóknak, most szintén lényegesnek tűnik a magány szerepe. A magány jelentősége most azonban másként nyilvánul meg: az első generációs értelmiségiéknél a társadalmi hovatartozás képlékenysége identitásválságot okozhat. A társadalmi mobilitás magányosságot eredményezhet, hiszen az egyén már nem tagja a régi társadalmi csoportnak, de az értelmiségiéik közé is még nehezen integrálódik be. Bár igen kevés tanulmány foglalkozott ezzel a jelenséggel, de ez az identitáskriszis egyre nagyobb méreteket öltethetett a fiatalok körében, különösen az utóbbi évtized erőteljes felsőoktatási expanziójának köszönhetően. Ez a pszephológia nyelvére lefordítva annyit tesz, hogy a közelmúltban egy új – eltérő szociológiai jegyekkel bíró – választói csoport jelent meg a politika keresleti oldalán.

Ettől persze még a felsőoktatási hallgatók körében mért Jobbik-szimpatia egyáltalán nem magától értetődő. Hiszen például a gazdasági válságra hivatkozó magyarázatok a 2013-as kutatásban sem bizonyultak meggyőzőnek, közben az értékpreferenciák terén sem találtunk extrém eltéréseket a teljes lakossághoz

viszonyítva. Sem a romaellenességet, sem a társadalmi dominanciaorientációt illetően nem különböztek lényegesen a hallgatók az országos népességtől. Ugyanez elmondható az elitellenességről is: itt is csak kis mértékű eltérés regisztrálható a lakossági adatokhoz képest. Nem is arról van szó, hogy a fiatalok eredendően jobban vonzódnak az autoriter vezetőkhez, elvégre például a mostani jobbikos hallgatók vezérelvűsége semmivel sem erősebb a felnőtt lakosság 2008-as véleményénél.

A korábbi panelkutatások másodelemzése azonban egyértelműen arra utal, hogy a teljes népességen belül egyedül a felsőoktatási hallgatók zömét adó korosztályban erősödött a vezérelvűség és a demokráciával való elégedetlenség. Mindössze egy év leforgása alatt szignifikáns véleményváltozást regisztrálhattunk a 26 éven aluliak körében, ráadásul éppen abban az időszakban, amikor a Jobbik egyre inkább előtérbe került. Ezek az empirikus adatok azt sugallják, hogy az ifjúság gondolkodásmódja rugalmasabban alakítható. Ez pedig bővíti a mozgásterét egy olyan pártnak, amely nem légyeres térben küzd a szavazatokért, hanem egy kialakult politikai piacra próbál betörni. Nehéz felülírni az idősebb személyeknél a korábbi szocializációs hatásokat, az évek alatt kialakult pártidentitást, hiába képviselnek még a legfiatalabbaknál is tekintélyelvűbb álláspontot bizonyos témákban. Ilyen akadályokkal kevésbé kell megküzdenie a Jobbiknak az újabb generáció esetében. Ezek az eredmények egyfajta választ kínálnak arra, hogy miért éppen a legfiatalabb korosztályban lehetséges a „zöld mezős politikai beruházás”, azonban önmagában még nem indokolják a Jobbikra való szavazást; a párt által hangoztatott értékek térhódítása nem működik automatikusan. Maga a tekintélyelvűség és az elitellenesség pedig csekély magyarázóerőt képviselnek a Jobbik-szimpatia szempontjából, amennyiben azokat más tényezőkkel vetjük össze.

Itt válik érdekessé a Jobbik szerepe. A társadalmilag izolált, kiforratlan politikai nézetekkel rendelkező egyén óhatatlanul keresi a külső azonosulási pontokat. Márpedig a radikális párt komoly erőfeszítéseket tesz ezen személyek becsatornázására. Nem véletlen, hogy az alanyok percepciója szerint éppen a Jobbik az a politikai erő, ami a fiatalokhoz szól. A kvantitatív és kvalitatív kutatásokból egyértelműen kiderül, hogy a párt egyfajta identitást kínál nekik, méghozzá sikeresen: ez a „nemzeti” identitás segíti a fiatalokat az öndefinálásban. Az identitást erősíti, hogy a Jobbik által kínált eszmeiségben minden megvan, amire szükség van: világmagyarázat, ellenségkép, bűnbak, állandó küzdelem. Erre az identitásra a párt által kiépített szubkulturális csatornákon keresztül tesznek szert a fiatalok; ezek a fórumok - mint amilyen pl. a Kuruc.info, „a nemzeti rock” zenekarok (és a szűkebb körnek a táborok, közös sörözések, szakmai fórumok¹⁰⁰) – folyamatosan életben tartják a közösségérzetet. Tovább erősíti mindezt a közös szimbólumrendszer és megjelenési forma (Árpádsáv, Nagy-Magyarország, turul). A nemzeti öndefiníció tehát egy közösséghez tartozást szimbolizál, magát a közösségérzetet pedig a lüktető szubkulturális élet, és az internetes alternatív nyilvánosság táplálja. Ez a korábbi kutatás állításainak jogosságát támasztja alá.

A képlékeny társadalmi státusz, az ebből fakadó gyenge közösségi integráció, az attitűdök változékonysága és a Jobbik aktivizmusa együttesen a jobboldali radikálisok felé terelik az új szavazói generációt. Ezt az egymásra találást még inkább valószínűsíti az erős rendpártiság és a romaellenesség. Láthatjuk azonban azt is, hogy a Jobbik a markáns üzeneteivel le is határolja a potenciális szavazói bázisát: amennyire magához tudja kötni a saját híveit, ugyanannyira el is tud taszítani másokat. Az is a jövő nagy kérdése, hogy a mostani támogatói képek-e hosszú távon elköteleződni mellette.

* A tanulmány részletes statisztikai számításokat tartalmazó mellékletét lásd az online verzióban. A tanulmánykötet letölthető a www.aktivfiatalok.hu honlapról.

IRODALOM

- Arendt, Hannah (1967): *The Origins of Totalitarianism*. New York, Schocken
- Almond, Gabriel – Powell, Bingham (1996): *Összehasonlító politológia*. Budapest, Osiris
- Bauer Béla – Szabó Andrea (2009): *Ifjúság 2008: gyorsjelentés*. Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet
- Bíró-Nagy András – Róna Dániel (2011): Tudatos radikalizmus. A Jobbik útja a parlamentbe, 2003-2010. In: Láncri András (szerk.): *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*. Budapest, Századvég p.242-284.
- Brown, Rupert (2007): Csoportközi viszonyok. In: Hewstone – Stroebe (szerk.): *Szociálpszichológia*. Budapest, Akadémia p.421-455.
- Bukodi Erzsébet (2005): Partnerszelekció a házasságokban és az élettársi kapcsolatokban. forrás: http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Demografia/2005_2-3/Bukodi%20Erzsabet_tan3.pdf, letöltve: 2013.11.02.
- Csákó Mihály (2007): Demokráciára nevelés az iskolában. In: Somlai Péter – Surányi Bálint – Tardos Róbert – Vársárhelyi Mária – Éber Márk Áron (szerk.): *Látás-viszonyok*. Budapest, Pallas, p. 155-189.
- Csepeli György – Murányi István – Prazsák Gergő (2011): *Új tekintélyelvűség a mai Magyarországon*. Budapest, Apeiron
- Dr. Bagdy Emőke (1977): *Családi szocializáció és személyiségzavarok*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Dr. Ferenczi Zoltán (2003): Az első generációs értelmiség kialakulásának sajátosságai. Statisztikai Szemle, 81. évf., 12. sz. p. 1073-1089.
- Enyedi Zsolt – Todosijevic, Bojan (2004): Kulturális elvárás vagy/és személyiség? Romaellenes előítéletek Magyarországon. *Educatio*, XIII.évf./4.sz. p.567-583.
- Enyedi Zsolt – Todosijevic, Bojan (2008): Authoritarianism without Dominant Ideology. Political Manifestations of Authoritarian Attitudes in Hungary. *Political Psychology*, 29.évf. 5.sz. p.767-787
- Eysenck, Hans Jürgen (1996): A szociális attitűdök szerveződése. In: Lányi (szerk.): *Politikai pszichológia*. Budapest, Balassi p.90-115.
- Fábián Zoltán (1999): *Tekintélyelvűség és előítéletek*. Budapest, Új Mandátum
- Fromm, Erich (2002): *Menekülés a szabadság elől*. Budapest, Napvilág
- Grajczár István – Tóth András (2011): Válság, radikalizálódás és az újjászületés ígérete: a Jobbik útja a parlamentbe. In: Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert (szerk.): *Új képlet: A 2010-es választások Magyarországon*. Budapest, DKMKA p.57-92.
- Grayson, Paul (2011): Cultural capital and academic achievement of first generation domestic and international students in Canadian universities. *British Educational Research Journal*, 37. évf., 4. sz., p. 605-630.
- Holmberg, Sören (2007): Partisanship Reconsidered. In: Dalton – Klingemann (szerk.): *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford, p. 557-570.
- Jackson, David 2008: *Entertainment and Politics. The Influence of Pop Culture on Young Adult Political Socialization*. New York, Peter Lang Publishing
- Jeskó József – Bakó Judit – Tóth Zoltán (2012): Jobbik. Egy network párt természetrajza. A radikális jobboldal webes hálózata. *Politikatudományi Szemle*, 21. évf., 1. sz., p. 81-104.
- Karácsony Gergely - Róna Dániel (2010): A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól. *Politikatudományi Szemle*, 19.évf. p.94-123.
- Karácsony Gergely (2005): A történelem fogságában. Generációk, életutak és politikai preferenciák Magyarországon. In: Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Törések, hálók, hidak*. Budapest, DKMKA p. 161-207.
- Kmetty Zoltán (2014): Fiatal, vallásos és fideszes. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II*, 2014. Szeged, Belvedere Meridionale.
- Kolosi Tamás – Keller Tamás (2010): Kikristályosodó társadalomszerkezet. In: Kolosi Tamás - Tóth István György (szerk.): *Társadalmi riport, 2010*. Budapest, TÁRKI, p. 105-135.
- Kovács András (2013): The Post-Communist Extreme Right: The Jobbik party in Hungary. In: Wodak R. – Khosravi Nik, M. – Mral, B. (szerk.): *Right-Wing Populism in Europe. Politics and Discourse*, Bloomsbury, London. pp. 223-235.
- Krekó Péter – Juhász Attila – Molnár Csaba (2011): A szélsőjobboldal iránti társadalmi kereslet növekedése Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, XX. évf. 2. sz. p. 53-83.
- Lipset, Seymour Martin (1995): *Homo politicus*. Budapest, Osiris
- Marián Béla (2009): Milyenek a cigányok?: közvélemény-kutatás a „cigánykérdésről”. *Jel-kép*, 20. évf. 1. sz. p.3-22.
- McGraw M., Kathleen (2006): Why and How Psychology Matters. In: Goodin (szerk.): *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*. Oxford, p.131-157.
- Moksony Ferenc (2005): *Társadalmi mobilitás és öngyilkosság*. forrás: http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Demografia/Teljes/2005/Demo2005_1.pdf, letöltve: 2013.11.05.
- Orbe, Mark P. (2004): Negotiating multiple identities within multiple frames: an analysis of first-generation college students. *Communication Education*, 53. évf. 2. sz., p. 131-149.
- Róna Dániel – Sörös Anett (2012): A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között? In: Szabó

- Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012*. Szeged, Belvedere, p. 113-156.
- Rudas Tamás (2010): A Jobbik törzsszavazóiról. In: Kolosi – Tóth (szerk.): *Társadalmi riport 2010*. Budapest, TÁRKI p. 512-526.
- Ságvári Bence (2011): A net-generáció törésvonalai – kultúrafogyasztás és életciklus-csoportok a magyar fiatalok körében. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2000-2010*. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet
- Schmitt-Beck, Rüdiger - Weick, Stefan - Christoph, Bernhard (2006): Shaky attachments: Individual-level stability and change of partisanship among West German voters, 1984–2001. *European Journal of Political Research*, Vol. 45., 4. sz., p. 581-608.
- Sears, David – Levy, Sheri (2003): Childhood and Adult Political Development. In: Sears – Huddy – Jervis (szerk.): *Oxford Handbook of Political Psychology*. New York, Oxford University Press, p.60-110.
- Sidanius, Jim – Pratto, Felicia (2005): *A társadalmi dominancia : a társadalmi hierarchia és elnyomás csoportközi elmélete*. Budapest, Osiris
- Smith, Eliot – Mackie, Diane (2005): *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris
- Szabó Andrea (2012): A magyar egyetemisták és főiskolások társadalmi helyzete. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012*. Szeged, Belvedere, p. 25-43.
- Szabó Andrea (2014): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II, 2014*. Szeged, Belvedere Meridionale.
- Szabó Ildikó (2009): *Nemzet és szocializáció: a politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon, 1867-2006*. Budapest, L'Harmattan
- Todosijevic, Bojan (1999): Relationships between authoritarianism and nationalist attitudes. In: Enyedi Zsolt- Erős Ferenc (szerk.): *Authoritarianism and Prejudice. Central European Perspectives*. Budapest, Osiris p. 54-91.
- Tóka Gábor (2006): Vezérek csodálói. A magyar választói magatartás nemzetközi összehasonlításban. In: Karácsony Gergely (szerk.): *Parlamentári választás 2006*. Budapest, DKMKA p.17-59.
- Tóth András – Grajczár István (2009): Miért olyan sikeresek a radikális nemzeti-populista pártok nagy társadalmi-gazdasági átalakulások, válságok idején? *Politikatudományi Szemle*, 18. évf./3. sz., p. 7-29.
- Varga Júlia (2010): Mennyit ér a diploma a kétezres években Magyarországon? *Educatio* 19. évf. 3. sz., p. 370-383.
- Winter, David G. (2003): Personality and Political Behavior. In: Sears – Huddy – Jervis (szerk.): *Oxford Handbook of Political Psychology*. New York, Oxford University Press, p.110-146.
- Zigler, Edward F. - Finn-Stevenson, Matia (1987): *Children: development and social issues*. Toronto, Heath